

Sámi immateriála kulturárbi ja UNESCO immateriála kulturárbbi gáhtten konvenšuvdna – čuovvuleapmi ja vejolašvuođat

Áššeovddidus

Álggahus ja duogáš

Sámi kulturárbi lea sámi kultuvrra deatalaš oassi ja dat mii dávjá lea vuodđun sámi dáidagii. Sámi kulturárbi adnojuvvo dávjá dakkár oktasašdoaban mii sámi servodaga mielas lea sámi kultuvrra árvovuodđu. Immateriála kulturárbi dahje Intangible Culture Heritage engelasgillii, lea oanehaččat dadjon dat ealli kulturárbi mii olbmui, joavkkui ja álbmogiin lea, ja mii fievrividuvvo boahttevaš buolvvaide.

Sámi dáidda ja kultuvra lea maŋimus jagiid ožžon eanet fuomášumi sihke našuvnnaččat ja riikkaidgaskasaččat. Ollu vejolašvuođat leat ihtán nu go sámi dáidaga oainnusmahttin Dokumenta, Frankfurt girjemeassu ja Venezia biennála oktavuodas, ja sámi álgga Disney ja sámi filmmaid jna. oktavuodas. Norgga kulturráđi jahkekonferánsa “Samisk vrede/Sámi suhtu” lei buori muddui mielde loktemin sámi dáidaga ja kultuvrra nátionála agendai, mii fas bovttii eanet ánggiruššama ja doaimmaid sámi servodaga dáidda- ja kultursuorggis.

Muhto buot dát doaimmat leat maid ožžon oidnosii sámi servodaga máhcevaš hástalusa; mo galgá dán beroštusa vuogasmahttit ja láidet posiitiiva guvlui buorin sámi kultuvrii ja sámi servodahkii? Badjelmeari kommersialiseren ja kultuvrralaš approprieren dainna čuovvovaš negatiiva váikkuhusain, lea guhká leamaš hástalussan Sápmai. Sámi servodat lea dávistan iešguđet láhkai iešguđet oktavuodain, muhto ii leat vel gávdnan buori hálddašánmálla dasa mo suodjalit ja gáhttet sámi kultuvrra ja muhtun diliin sámi dáidaga. Seammás ihtet odđa čuolmmat mat hástalit árbevirolaš suodjalanstrategiija kultuvrralaš approprieremiid vuostá, nu go bovdet gávppálaš ovttasbargui sámi eavttuid vuodul, vaikke vel ii leat ge dakkár apparáhta mii sáhtta dustet ja/dahje vástidit dakkár oktavuodaváldimiidda.

Sámi bisáneapmi dakkár gažaldagain ii bisset jearaheami dahje márkana, muhto lea baicce mielde duvdimin sámi beroštusaid maŋimužžii dakkár suorggis maid sámi doaimmaheaddjit ja organiserejuvvo hálddašeapmi berrešedje háldet. Okta hástalusain, muhto maiddái čovdosiin dáid čuolmmaide, lea oppasámi ovttasbargu, mii rasttida riikkarájaid ja ovttaskas sámedikkiid. Danne lea buorre gulahallan iešguđet doaimmaheddjiid gaskkas, siviila servodaga rájes hálddašandási rádjai, ja bures doaibmi ovttasbargu SPR dásis, mearrideaddjin bures doaibmi organiseremii.

Seammás lea maŋimus jagiid digaštallojuvvo sámi servodagas oamasteami birra kulturábái, immateriála kulturábái ja symbolaide konkrehta ovdamearkkaid bokte. Dat leat vuolggahan deatalaš prinsihpalaš digaštallamiid das mii lea sámi oaidnu immateriála, sámi kulturárbbi oamasteapmi. Gávdno go sámi riekteipmárdus dán oktavuodas, ja mii dat de livččii? Mo galgá sámi servodat defineret dán oamasteami ja mo de galggašii dan muddet? Lea go sámi servodagas ovttamielalašvuohta das ahte sis lea oktasaš oamastus? Ja mo galgat mii oktasaččat sáhttit ávkástallat dainna vuoigatvuodain? Sámedikki bealis lea dehálaš geahčadit dáid čuolmmaid sámi iešmearrideami ektui. Mo galgá láidet sámi iešmearrideami ja hálddašeami ulbmillaččat ja buorin sámi servodahkii? Dát gažaldagat šaddet eanet ja eanet deatalaččat sámi servodatdigaštallamis, ja dát dievasčoahkkinášši livččii oasáš dan proseassas ja dan bajimusdási digaštallamis maid sámi servodat lea álggaheamen dál.

Sámedikki višuvdna go guoská sámi immateriála kulturábái lea ahte dat galgá ain leat ealli kulturárbin sihke dál ja boahteáiggis. Dat eaktuda ahte immateriála kulturárbi doaimmahuvvo, čađahuvvo, sirdojuvvo ja jotkojuvvo odđa buolvvaide. Ovdal dat eanaš dáhpáhuvai beaivválaš eallimis, bearrašiin, sogain, siiddain, báikegottiin, ja nu ain. Vaikko

vel ollu máhttosirdin ain dáhpáhuvvá dákár oktavuodain, de lea dat vatnugohtán ovdeš áiggiid ektui.

Vai kulturárbi bisošii eallin, de dárbbášuvvojit earret eará kulturguoddit, formálalaš ja eahpeformálalaš oahppu ja oahpahus, arenat gos daid sáhtá čađahit. Dárbbášuvvo eanet diehtomielalašvuotta, fuomášupmi, beroštupmi, máhttu ja čavli. Diliid ferte láchit dasa ahte sáhtá juogadit vásáhusaid, buriid vugiid ja geavadiid. Dárbu lea háhkat dieđuid ja máhtu iešguđet immateriála kulturárbbiid dili birra, ja dasa leat dákár doaibmabijut deatalaččat go kárten, duodašteapmi ja gaskkusteapmi. Muhtun diliin ferte gáhttet immateriála kulturárbeosiid ovdamearkka dihtii badjelmeari kommersialiserema, kultuvrralaš approprierema jna. oktavuodas.

Stuorraservodat ja eiseválddit fertejit maid oažžut eanet máhtu sámi immateriála kulturárbbis mii gullá dan mánggabealatvuhtii Norggas ja Davviriikkain, ja árvvusatnit ja dohkkehit dan. Eiseválddiin lea ovddasvástáduš das ahte sihkkarastit doarvá ruhtadeami ja eará láchima nu ahte sámi immateriála kulturárbi ain sáhtá leat ealli kulturárbin maiddá boahhteáigis.

Buot dát čuolbmačilgehusat eaktudit ahte ferte geahčadit guđe váikkuhandoaibmabijuid sáhtá váldit atnui go čuovdigohtá dán mohkáš servodatbargamuša buoremussan sámi servodahkii. Okta lahkoneapmi livččii geahčadit guđe gáhtten- dahje suodjalanmekanismmat gávdnojit ja leat anihahttit sámi servodahkii.

Unesco lea ráhkadan reaiddu immateriála kulturárbbi gáhttema várás; Unesco jagi 2003 mannosáš konvenšuvdna immateriála kulturárbbi gáhttema birra (<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2003-10-17-190>). Áigumuš konvenšuvnnain lea gáhttet, ja loktet immateriála kulturárbbi árvvusatnima ja máhtu dan birra. Norga ratifiserii konvenšuvnna 2007:s, ja Sámediggi lea 2013 rájes ovttas Norgga kulturráđiin leamaš mielde barggus immateriála kulturárbbiin dán konvenšuvnna oktavuodas. Kulturráđis lea ovddasvástáduš das ahte čađahit Unesco konvenšuvnna immateriála kulturárbbi gáhttema birra ja kulturráđi lea Máhtodepartemeantta fágaorgána dán suorggis. Álgoálbmogiid ja nátionála minoritehtaid immateriála kulturárbbi gáhtten lea vuoruhuvvon suorgi Kulturráđi barggus. Dat čuovvu stuorradiggeproposišuvnnas konvenšuvnna ratifikašuvdnamiehtama birra, St.prp. 73 (2005-2006).

Ruotta ratifiserii konvenšuvnna 2011:s, Suopma 2013:s. Ruošša ii leat ratifiseren dán konvenšuvnna.

Ulbmil ja áigumuš

Dát dievasčoahkkinášši guoská vuosttažettiin Unesco konvenšuvdnii immateriála kulturárbbi gáhttema birra ja sámi lahkoneapmi dan konvenšuvdnii. Áigumuš lea geahčadit lagabui prinsihpalaš lahkoneami konvenšuvdnii, ja čilget ieš konvenšuvnna lágideami. Áigumuš lea maid válddahit iešguđet doaimmaheddjiid ja sin rollaid, sihke sámi servodaga ja Sámedikki rolla, ja eará doaimmaheddjiid. Áššis gieđahallat maiddá oppasámi lahkoneapmi immateriála sámi kulturárbaí, ja guorahallat sámi vejolašvuodaid konvenšuvnna ektui, lassin álgoálbmotlahkoneami konvenšuvdnii.

Ulbmil áššiin lea dieđihit Sámedikki dievasčoahkkimii suorggi bajimus čuolbmačilgehusaid, ja mitalit dievasčoahkkimii proseassaid birra áššis. Dasalassin leat maid čilgemin vejolašvuodaid ja rádjaraštideaddji ovtasbarggu, oassin viidasuht čuovvuleamis bargguin sámi immateriála kulturárbbi ja Unesco konvenšuvnnain immateriála kulturárbbi gáhttema hárrái.

Ráddjen

Dát ášši čalmmustahtá vuosttažettiin vejolašvuodaid mat leat Unesco konvenšuvnnas immateriála kulturárbbi gáhttema birra. Árbodiehtu ii gieđahallojuvvo ollislaččat, muhto

muhtun eanjkaloasit váldojuvvojit ovdan maid maddái sáhtta defineret Árbiedietun, geahča definišuvnna vuolábealde. Sáhttet leat eanet riikkaidgaskasaš konvenšuvnna, julggaštusat ja orgánat/mekanismmat/ásahusat mat sáhttet guoskat ja válddahit immateriála kulturárbbi ja/dahje árbiedu, nu go WIPO (World Intellectual Property Organisation), Biologalaš mánggabealatvuođasoahpamuš, ON álgoálbmotjulggaštus, ILO konvenšuvdna 169, Konvenšuvdna siviila ja politihkálaš vuoigatvuođaid hárrái ja Nagoya-protokolla. Dat eai gieđahallojuvvo dás. Ášši ii ge válddat dakkár fáttáid go vuoignadujiid dahje dahkkirievttálaš gažaldagaid, gálvomearkkaid, pateanttaid ja diekkáriid. Kulturmuitosuodjalus ja immateriála kulturmuittut eai ge leat gieđahallojuvvon dás.

Definišuvnna

- Immateriála kulturárbi:

Unesco konvenšuvnna immateriála kulturárbi birra definerejuvvo immateriála kulturárbi ná: “Immateriála kulturárbi mearkkaša geavat, govvádusat, ovdanbuktin, máhttu, gálggat – ja dasa gullelaš instrumeanttat, áđat, kulturáđat ja kultuvrralaš lanjat – nu go servodagat, joavkkut, ja muhtun diliin dat maid ovttaskasolbmot dohkkehit oassin iežaset kulturárbbis. Dát immateriála kulturárbi mii lea fievrriiduvvon buolvvas buvvi, hábmejit servodagat ja joavkkut ohpihii iežaset birrasa ektui, ovttasdoaimmas luondduin ja historijáin ja addá sidjiide identitehta- ja joatkevašvuođadovdu, ..”.

Konvenšuvnna definišuvdna “immateriála kulturárbbis” sáhtta orrut gárži go geahčča sámi kultuvrra ektui. Sámi immateriála kulturárbi lea čavga čadnojuvvon materiála kulturárba, ja dávjá sámi giela vuođu. Sihke materiála kulturárbi ja giella gullet sámi immateriála kulturárba, ovdamearkka dihtii vierut ja meanut main luondu ja giella leat hui deatalaččat. Sámedikki mielas lea deatalaš ahte dát min kulturárbbi geavaheapmi váldojuvvo vuhtii go definerejuvvo mii sámi immateriála kulturárbi lea. Kultuvrra ja luondu gaskkas ii leat čielga rádjá, mas ovdamearkka dihtii báikenamat sáhttet leat čadnon lundui, oskui ja árbevieruide lassii ieš fysihkalaš báikái. Deatalaš lea váldit vuhtii sorjavašvuođa gaskal immateriála kulturárbbi ja materiála kulturárbbi go guoská sámi immateriála kulturárbbi viidáseappot fievrriidapmái ja gáhttemii boahhteáiggis.

Sámi immateriála kulturárbbi sáhttet leat:

- Njálmmálaš máinnastanvierut
- Duodji
- Dakkár dáiddagaskkusteapmi go teáhter, festiválat ja kulturlágideamit
- Juoiganárbevierut
- Sohkamáhttu, mii maid mearkkaša máhttu luondu, árbevieruid birra jna.
- Jáhkku/ osku (omd. buressivdnádušat (ođđa) báikkiid oktavuodas dahje vuoigunalaš báikkiid oktavuodas luonddus jna.)
- Máhttu luondu ja elliid birra, ja máhttu ja gálggat mat gusket lundui.
- Báikemáhttu mii guoská oskui, ealáhusaide jna.

- Gáhtten:

Konvenšuvdna immateriála kulturárbbi birra válddaha iešguđet gáhttendásiid (safeguarding engelasgillii):

-Bajimus kulturpolitihkalaš dássi;

Earret eará mearridit bajimus politihka mii galgá leat mielde ovddideamen immateriála kulturárbbi rolla servodagas, nannet oahppoásahusaid immateriála kulturárbbi hálldašeami suorggis ja ovddidit dutkama das. Ja deattuhit diehtomielalašvuođa loktema ja juohkit dieđuid immateriála kulturárbbi birra, ja deattuhit man deatalaš dat lea ahte immateriála kulturárbi árvvusadnojuvvo ja nannejuvvo dakko bokte.

-Dássi mii eanet čatnasa vuđiide;

Doaimmabijut mat sihkkarastet immateriála kulturárbbi ceavzima, das maddái kártet,

duođaštit, dutkat, áimmahuššat, gáhttet, ovddidit, nannet, fievrridit viidáseappot, erenoamážit formálalaš ja eahpeformálalaš oahpu bokte, ja ealáskahttit dán árbbi iešguđet belliid. Immateriála kulturárbi lea buori muddui dat mii dahkkojuvvo dahje ovdanbuktojuvvo. Doaba gáhtten sáhtta lea oktasašnamahus dain daguin mat čađahuvvojit dan várás ahte bisuhit ja viidáseappot fievrridit kulturovdanbuktimat.

Das lea sáhka bisuheamis kulturovdanbuktimiid ja máhtu eallin dainna lágiin ahte bisuhit daid aktiivan. Immateriála kulturovdanbuktimiid viidáseappot fievrrideapmi eaktuda *doaimmi kulturguddiid*, geat fievrridit máhtu nubbái, ja dainna lágiin sihkkarastet ahte kulturovdanbuktimat ellet viidáseappot lunddolaš arenain. Dasa lassin gullá gáhtten kultuvrralaš *oktavuhtii*, ovdamearkka dihtii deaivvadansajiide ja arenaide gos kulturovdanbuktimat dahje máhttu čađahuvvo geavadis. Duođašteapmi, dutkan ja gaskusteapmi leat maid deatalaččat.

Norggas leat guhkesáiggi árbevierut Norgga immateriála kulturárbbi gáhttemis. Sii leat háhkan sihke guhkesáiggi vásáhusaid, fágalaš gelbbolašvuoda ja vel huksen ásahusaid ja čoakkáldagaid. Vaikko vel ollu ja dehálaš doaimmat maid gávdnojit Sámi servodagas, de eai leat dáppe seamma guhkes árbevierut dán hárrái dahje doarvái ásahusat ja organisašuvnnat main leat kapasitehta ja ressursat.

Unesco ja dan konvenšuvnnat

Unesco hálddaša mánga konvenšuvnna. Dá leat muhtun dain konvenšuvnnain mat sáhttet leat guoskevaččat sámi servodahkii:

- Máilmmiárbekonvenšuvdna (World Heritage Convention 1972)
- Konvenšuvdna immateriála kulturárbbi gáhttema birra (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003)
- Mánnggabealatvuodakonvenšuvdna (Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions 2005)
- Dasa lassin hálddaša Unesco prográmma mii gohčoduvvo Máilmmi dokumeantaárbi (Memory of the World 1992 – MoW ii leat konvenšuvdna, muhto sáhtta čatnasit mángga konvenšuvdnii, ovdamearkka dihtii Máilmmiárbekonvenšuvdnii (1972) ja Unesco konvenšuvdnii immateriála kulturárbbi gáhttema birra (2003).)

Immateriála kulturárbbi konvenšuvnna lágideapmi

Unesco lea dábálaččat bidjan vuodđun ahte gávdno ollislaš kulturárbi maid olmmošohkagoddi oamasta oktaslaččat.

Go konvenšuvdna immateriála kulturárbbi gáhttema birra riikkaidgaskasaččat eanaš lea lágiduvvon dasa ahte listii logahallat immateriála kulturárbbi, de dat sáhtta adnojuvot stáhtabeallásažžan. Konvenšuvdna maid seammás deattuha bikegottiid ja joavkkuid immateriála kulturárbbi.

Listii logahallan dáhpáhuvvá dál guovtti dásis:

- nátionála dásis (*inventorying* engelasgillii)
- riikkaidgaskasaš dásis (*inscription of elements* engelasgillii)

Miellahttoriikat dat fertejit nammadit listii logahallama riikkaidgaskasaš dásis, ja elemeanta mas lea sáhka, ferte vuos leat logahallojuvvon nátionála listii. Mánnga riikka sáhttet ovtasbargat logahallama oktavuodas. Dan rájes go elemeanta nammadanochan sáddejuvvo Unescoi, de váldá guokte jagi ovdalgo dat meannuduvvo stáhtaidgaskasaš lágidegottis, manŋágo dan lea dat evaluerenorgána árvvoštallan fágalaččat, mas leat stáhtabeallásaš-lahtut ja ovddasteaddjit dan NGO forumis mii lea čadnojuvvon konvenšuvdnii.

Immateriála kulturárbbi konvenšuvnna riikkaidgaskasaš listtat

Gávdnojit guokte riikkaidgaskasaš listta ja okta riikkaidgaskasaš registtar immateriála kulturárbbi konvenšuvnna oktavuodas:

- Lista mii čájeha daid immateriála kulturárbbiid maid ferte gáhttet dalán

Listu immateriála kulturárbevieruin maid ferte dalánaga gáhttet. Davviriikkat leat ovtamielalaččat das ahte sii eai áiggo nammadit/logahallat maidege dán listii, go sii oaivvildit ahte sis leat doarvái resurssat nu ahte sii sáhttet sihkkarastit ahte vejolaš elemeanttat eai boađe dan dillái ahte dat dárbbasit gáhttema dalán.

- Lista mii ovddasta olmmošsohkagotti immateriála kulturárbbi

Dát lea dat dábálemos lista masa nammadit elemeanttaid. Proseassa oažžut logahallojuvvot elemeanttaid lea viehka áigegáibideaddji, ja logahallanohcan lea vuđolaš proseassa ollu gáibádusaiguin mat galget ollašuhthtojuvvot ja vástiduvvot. Norga oaččui 2019:s logahallojuvvot Setesdal árbevieru Unesco njealljenuppelogát dábálaš čoahkkimis immateriála kulturárbbi gáhttema konvenšuvnna stáhtaidgaskasaš lávdegottis, mii lei vuosttaš elemeanta maid Norga lea ožžon logahallojuvvot ovddasteaddji listii. Norga áigu ovttas eará riikkaiguin (earret eará Suomain, Dánmárkkuiin ja Ruotain) sáddet multilaterála logahallanohcama oažžut duorrannávlefanasarbevieru logahallojuvvot 2020:s, masa maid sámi fanasduddjonárbevierru gullá.

Lea maid bohtán signálat vejolaš ohcanproseassaid birra dakkár elemeanttaid oktavuodas go bunádarbevieru, geassesadjeárbevieru, muorrasabehiid, selbufáhcaid jna. oktavuodas Norgga bealis.

Dánmárku áigu sáddet ohcama Ruonáeatnama bealis oažžut logahallojuvvot ruonáeanalaš rumbodánsuma ja lávluma.

Suopma sádde ohcama oažžut logahallojuvvot suoma sávdnekultuvrra, ja áigu sáddet Kaustinen fidjolarbevieru boahhte jagi, ja lea bargamin ohcamiin Duortnosleagi árbevirolaš guolásteami birra (ovttas Ruotain).

- Registtar mii čájeha buriid gáhttengeavadiid

Listu prográmmain, prošeavttain ja doaimmain mat gáhttejit immateriála kulturárbbi. Ruotta lea ožžon logahallojuvvot Sagobygden/sagomuseet/Ljungby berättarfestival og musik i Sagobygd dán registarii, ja sii leat vásihan maŋŋá go logahalle dán doaimma, lassánan jearaheamiid ja bovdejumiid sihke gussiid ja ovttasbarggu dáfus.

Davviriikkalaš ovttasbargu

Davviriikkaid stáhtabeliid gaskkas lea buorre ovttasbargu. Ruota ohcá dál beassat lahttun stáhtaid gaskasaš lávdegoddái, ja dat mearriduvvo váldočoahkkimis Pariissas geassemánus 2020. *Sagobygden* nammasaš NGO Meg Nömgård bokte, Ruotas, lea válljejuvvon immateriála kulturárbbi konvenšuvnna NGO foruma jodiheaddjin 2019:s. NGOat ja eará doaimmaheaddjit geat barget ealli kulturárbbiin/ immateriála kulturárbbiin leat ásahan davviriikkalaš/báltalaš fierpmádaga.

NGOaid rolla

NGOat (Non-Governmental Organization/eaktodáhtolaš organisašuvnnat) leat deatalaččat gáhttenbarggus immateriála kulturárbbi oktavuodas, sihke čalmmustahttimiin, duodaštemiin, kurssaiguin/ohpahusain, buriid gaskkustanvugiid ovddidemiin jna. NGOat leat mielde nationála fierpmádagain, čoahkkimiin ja návccaidháhkamiin, ja sii leat deatalaččat nammadanproseassain. Maŋŋágo sii leat čađahan dohkkehanproseassa (akkrediterema) Unesco immateriála kulturárbbi konvenšuvdnii, de sáhttet NGOat searvat riikkaidgaskasaš NGO forumii konvenšuvnna oktavuodas, sierra ráhkkanneaddji čoahkkimiiguin ja árvalusaiguin ja mearkkašumiiguin bargui immateriála kulturárbbi konvenšuvnnain. Sámi NGOat leat ovdamearkka dihtii: Sámiráđđi, Sámi duodji, Sámi dáiddárráđi lahttoorganisašuvnnat, Sámiid Valáštallanlihttu ja earát.

Eará doaimmaheaddjit

Museat leat deatalaš ášahusat barggus immateriála kulturárbbiin. Dan lea earret eará riikkaidgaskasaš museaorganisašuvdna ICOM deattuhan. Eanet fuomášupmi biddjojuvvo dasa ahte materiála ja immateriála ovdanbuktimiid ferte geahččat oktavuodas. Sámi museat barget immateriála kulturárbbiin, ja raporterejit ovttas nationála museafierpmádaga museaiguin jahkásaččat iežaset barggu birra immateriála kulturárbbiin. Sámi arkiiva lea maid dehálaš aktevera immateriála kulturárbbi bargguin.

Dakkár oahppo- ja oahpahasahusat go Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla, Sámi allaskuvla, Sámi áhpadusguovdásj, Johkamohkis, juoiganoahppu Davvi-Trøndelága allaskuvllas ja earát leat ovdamearkan ášahusaide mat barget immateriála kulturárbbi oahpahemiin ja fievrridemiin. Báikkálaš ja regionála lágideaddjit ja bagadeaddjit iešguđet kurssain, muhtun kulturskuvlafálaldagain ja -ortnegiin nu go duodjebagadeaddjit, leat maid deatalaččat immateriála kulturárbbi viidáseappot fievrrideamis.

Sámedikki rolla

Ollu Sámedikki fágasuorggit gusket immateriála kulturárbaí ja árbedihtui: ealáhus, riikkaidgaskasaš bargu, kultuvra, kulturmuitosuodjalus, giella, oahpahuš, areálageavaheapmi jna. Gielalaš bealli lea deatalaš dannego giella gaskkusta immateriála kulturárbbi. Sámediggi lea guhká bargan immateriála kulturárbbiin, sihke politihkalaččat ja hálddašandásis ja váikkuhangaskaoapmegeavaheami bokte sihke doaimmadoarjagiiguin ášahusaide ja organisašuvnnaide ja ohcanvuđot ortnegiid bokte. Sámediggi addá gulaskuddancealkámušaid ja árvalusaid iešguđet oktavuodain main sámi kulturárbi, das maiddá immateriála kulturárbi, lea fáddán.

Sámedikkis lea mánggaid jagiid leamaš gulahallan ja ovttasbargu Norgga kulturráđiin implementeremiin Unesco konvenšuvnna immateriála kulturárbbi gáhttema birra. Sámediggi nammada maiddá ovddasteaddji Máilmmi Dokumeantaárbbi/Memory of the World vuollásaš nationála lávdegoddái. Lávdegoddi árvoštallá ja mearrida guđe dokumeanttat galget logahallojuvot registarii Norggas.

Sámediggi addá doaimmadoarjaga ollu ášahusaide ja orgánaide mat earret eará barget kártemiin, duodástemiin, gáhttemiin, dutkamiin, gaskkustemiin, viidáseappot fievrridemiin ja/dahje doaimmahemiin maiddá immateriála kulturárbbi; ležžet dal sámi museat, kulturviesut, giellaguovddážat, festiválat ja teáhterat, Duodjeinstituhtta, Sámi valáštallanlihttu dahje earát. Sámediggi lea nammadan bargojoavkku mii galgá bargat Árbedieđuin. Sámi museat leat bures ovddastuvvon bargojoavkkus.

Sámedikkis lea Sámi Dáiddáršiehtadus mii šiehtadallojuvvo gaskal Sámedikki ja Sámi Dáiddárráđi. Sámediggi lea ovdal addán doarjaga Sámi allaskuvlii sin bargui ovddidemiin metodalaš vuodu árbedieđu vuogádatlaš kártemii. Ohcanvuđot ortnegiid bokte addojuvvo doarjja ollu prošeavttaide ja doaimmabijuide mat gusket immateriála kulturárbaí. Dat sáhttet leat dakkár surggiin go kultuvra, giella (ovdamearkka dihtii báikenammaprošeavttat), ealáhus (duodji, hutkás ealáhusat), oahpahuš (árbediehtu), kulturmuitosuodjalus, jna.

Sámi parlamentáralaš ráđi doaimmaplána ja čuovvuleapmi

Manimus jagiid lea Sámedikki bargu ja rolla maiddá ožžon eanet oppasámi ja riikkaidgaskasaš vuodu. Proseassa immateriála kulturárbbiin lea loktejuvvon Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) dássái, mas dat lea oassin SPR doaimmaplánaš boahtte áigodahkii.

Sámi ráđjarasttideaddji álgaga duogáš

Suoma Sámediggi válddii oktavuoda Norgga Sámedikkiin 2016:s álggahan dihtii ovttasbarggu. Bargjoavku nammaduvvui mas leat lahtut Norgga ja Suoma Sámedikkiin, Sámi dáiddárráđis, Sámiráđis ja Sámi duojis Ruota bealde mii ovddastii Ruota bealde Sámi

dassáziigo Ruota Sámedikkis ledje resurssat alddis searvat dáidda joavkočoahkkimiidda. Suoma Sámedikki sávaldaga vuodul mearriduvvui lágidit konferánssa immateriála kulturárbbi birra. Danne oassálasttii joavku kapasitehtahuksenkursii immateriála kulturárbbi birra Helssegis, seammás go álggahuvvui bargu hábmet etihkalaš protokolla julggaštusa sámi kulturárbbi oktavuodas vuosttažettiin jurddašuvvon olggobealde doaimmaheddjiid várás, muhto maidai kapasitehtahuksejeaddji doaimbidjun jurddašuvvon sámi servodaga várás. Konferánssa sámi immateriála kulturárbbi birra lágiduvvui Anáris geassemánus 2018, ja das deattuhuvvojedje ollu bealit sámi immateriála kulturárbbis.

Bargojoavkkus leat leamaš čoahkkimat jeavddalaččat main immateriála kulturárbefáddá lea gieđahallojuvvon. Joavku čoahkkani Guovdageidnui njukčamánus 2019 gos maid gieđahallojuvvojedje iešguđet strategijjat immateriála kulturárbbi ektui. Joavkkus lei maid čoahkkin Arctic Arts Summit oktavuodas, gos mearriduvvui lágidit bargobáji immateriála kulturárbbi birra siviila sámi servodaga várás, Norgga kulturráđi ovdalis ávžžuhusa vuodul. Joavku čoahkkani maid Gironii KulturSápmi oktavuodas golggotmánus 2019, ja bargobádjái sámi immateriála kulturárbbi birra Kárášjogas skábmamánus 2019.

Sámi Parlamentáralaš ráđi doaimmaplána čuokkis 2.5 – Kulturárbi ja Árbediehtu

Ulbmilin lei hábmet oktasaš sámi intenšuvnna sámi kulturárbbi ja árbediehtu hálddašeami várás, dárbbu ja metodaid vuodul dan suodjaleapmái. Áigumuš lea dan juksat dakko bokte ahte ovddidit guoddevaš ja etihkalaš ávkkástallama sámi kulturárbbiin ja beaktilis gáhttema. Sámi kulturárbbi oktasaš riekteprinsihpat ja njuolggadusat galget kártejuvvot, ja geavahuvvot oktasaš sámi kulturárbbi hálddašeami hábmemii. Kártejuvvot galgá maiddá oktasaš politihkalaš oaidnu doaimmaide, láhkabargui ja riikkaidgaskasaš proseassaide kulturárbbi oktavuodas. Mihttun lea ahte buot golmma riikka Sámedikkiin galgá leat seamma oaidnu ja intenšuvdna dáin gažaldagain. Áigumuš lea maid hábmet gáhttenstrategiija ja ásahit hálddašanorgána sámi kulturárbbi várás. Vuos álggahuvvo golmmajahkásaš prošeakta čađahan dihtii dáid mihtuid (geahča sierra mildosa mas lea olles doaimmaplána).

Čuovvuleapmi

Norgga Sámediggi lea álggahan ovdaprošeavtta immateriála kulturárbbi birra Sámis, SPR doaimmaplána čuovvuleapmin. Ovdaplána válddaha mánga beali ja čuolbmačilgehusa immateriála kulturárbbi oktavuodas. Ulbmilin lea fuolahit min oktasaš immateriála kulturárbbi ja oktasaš oppasámi hálddašeami dás. Ovdaprošeavtta boadusin galgá lea vuogádatevttohus mo gáhttet ja hálldašit sámi immateriála kulturárbbi mas lea čatnaseapmi sámi servodahkii ja man birra leat juhkkujuvvon dieđut sámi servodahkii.

Manjá ovdaprošeavtta galgá čuovvut váldoprošeakta, mas prinsihpat ja eavttut immateriála kulturárbbi várás galget implementerejuvvot ja čađahuvvot sámi servodahkii. Dasa galgá maid ásahuvvot hálddašanorgána oppasámi dásis mas lea dárbbášlaš legitimatehta oktasaš immateriála kulturárbbi gáhttemii ja hálddašeapmái.

Norgga Sámediggi lea ovtas Kulturráđiin čađahan kapasitehtahuksendoaimbajibijuid 3-beaivásaš bargobájis immateriála kulturárbbi birra, Unesco konvenšuvnna immateriála kulturárbbi birra ja eará fáttáid birra mat gusket siviila sámi servodahkii. Oassálastit miehtá Sámi (earret Ruošša bealde) ledje bovdejuvvon Sámedikkiid bokte, ja das ledje oassálastit buot golmma riikkas, sihke NGO- ja hálddašandásis. Bargobádjái čađahuvvui skábmamánus 2019 Sámedikkis Kárášjogas. Sámediggi lea maid oassálastán Unesco dábálaš čoahkkimii stáhtaidgaskasaš lánveggottis immateriála kulturárbbi gáhttema konvenšuvnnas manimus guovtti jagis.

Árvvoštallan

Sámi kultuvrra vejolašvuodát

Otná rádjai ii leat ii oktage sámi elemeanta logahallojuvvon ovttage Unesco riikkaidgaskasaš listii, ja sámiid bealis lea uhccán dahkkojuvvon Unesco ektui. Unesco deattuha giela ja kultuvrra hui ollu, ii ge nu ollu eana- ja čáhcevuogiatvuodaid mii lea leamaš álgoálbmogiid deattuhansuorgin. Danne ii leat riikkaidgaskasaš álgoálbmotlihttu vuoruhan Unesco, maiddáii olu uhccán resurssaid geažil. Dasa lassin lea vel dat čuolbmačilgehus Unesco oktavuodas, ja erenoamážit riikkaidgaskasaš listtaid oktavuodas, ahte Unescos lea dat vuodđojurdda ahte buot kultuvra gullá olmmošsohkagoddái oktasaččat. Dakkár čuolbmačilgehus lea hástaleaddjin álgoálbmogiidda.

Dál leat vihtta iešguđet foruma/vuodđovuogádaga ON olis mat dorjot álgoálbmotoassálastima, earret eará biologalaš mánggabealatvuodakonvenšuvdna ja Unesco máilmmiárbekonvenšuvdna, nu ahte doppe leat struktuvrrat mat sihkarastet álgoálbmotoassálastima. Unesco álgoálbmotgiellajahki 2019 mii dál šaddá álgoálbmotgiellalogijahkin 2022 rájes, lea leamaš mielde oainnusmahttimin Unesco vejolašvuodaid álgoálbmogiid várás, earret eará dakko bokte ahte Sámedikki presideanta Aili Keskitalo válljejuvvui okta dain stivrajođiheddjiin dán álgagii.

Sámi listii logahallan nationála dásis

Vaikke vel ii leat ge áigumuš čađahit nammadeami immateriála kulturárbbi konvenšuvnna ovddasteaddji listii, de sáhtta dattetge leat buorre jurdda čađahit listaproseassa siskkáldasat sámi servodagas. Nu boadášii diehtit maid sápmelaččat ieža atnet ealli kulturárbin, ja áinnas man eallinnávccalaš ieš kulturelemeanta lea. Dat sáhtášii leat oassin dan kártenbarggus maid SPR jearaha. Nu sáhtášedje sámi birrasat ieža hálddašišgoahtit listii logahallama, ja dagahivččii vejolažžan álggahit iešguđet doaibmabijuid ja buorebut koordineret ángiruššama dáid kulturárbelemeanttaid ektui, erenoamážit daid ektui mat leat hui rašit. Ovdamearkka dihtii leat iešguđet NGOat árbevirolaš vokála ovdanbuktinvugiid (luohti/leu'dd/livde/vuolle/vuelie/juoigan jna.) ektui cealkán ahte davvisámi juoiganárbevierut leat rašis dilis ja dárbbasit hohpolaš doaibmabijuid. Árbevirolaš vokálaárbevieruin lea maid eahpečielga riektedilli, mas lea jearahuvvon eanet aktiiva rolla Sámedikki bealis dan ektui. Jus dilli lea nu duodalaš davvisámi juoigamis, de lea veara analyseret daid eará suopmaniid dili dakkár árbevirolaš vokála ovdanbuktinvugiid ektui go leu'dd, livde, vuolle, vuelie jna. ja jus NGOain eai leat návccat ja resurssat čielggadit riektegažaldaga, de sáhtta govahallat dáid suopmaniid dili árbevirolaš sámi vokála ovdanbuktinvugiid ektui.

Maiddáii muhtun duodjeelemeanttaid doaimmaheaddjit dovddahit stuurra balu sin kulturárbbi viidáseappot fievrredeami ektui – ovdamearkka dihtii boagánčuoldinteknihka ektui Nuorta-Finnmárkkus gos ohcaluvvo hohpolaš suodjaleapmi. Sámi Duodji lea okta dain riggámuš sámi NGOain, ja livččii lunddolaš ahte sii čuovvulivčče dán kulturárbelemeantta. Mánnga eará kulturárbelemeanttas ii dáidde leat aktiiva NGO dahje eará ásahus dahje organiserejuvvon doaimmaheaddji mii bargá gáhttemiin ja viidáseappot fievrredemiin, nu go árbevirolaš goahteceggemiin; árbevirolaš sámi šaddomáhtuin; kultureanadagain; máhtuin sámi nástealmmi birra dahje sámi máinnastemiin, jna.

Jus háliidivččii nammadit sámi kulturárbelemeantta immateriála kulturárbbi konvenšuvnna ovddasteaddji listii, de rahpasa eará vejolašvuodta dainna lágiin ahte berrešii sáhttit geatnegahttit nationálastáhtaid nannet elemeantta sihke ruđaiguin ja čuovvulemiin. Sáhtášii leat ovdamearkka dihtii juoigama ektui, ahte riikkaidgaskasaš listii logahallan rabašii vejolašvuodta eaiggátvuodta ektui ja iešmearrideami ektui iešguđet luohtearkiivvaid ektui mat leat miehtá Eurohpá.

Listii logahallan álgoálbmotoktavuođas

Riikkaidgaskasaš listii logahallan lea leamaš nátionálastáhtaid vuohki olahit oalle jođanis bohtosii konvenšuvdnabarggu ektui, ja lea muhttin muddui stáhtabeallásaččat stivrejuvvon. Implementeren barggu oktavuođas Norggas, de leat deattuhan deatalažžan ahte báikegottit ja kulturárbelemeanttaid kulturguoddit leat sii geat leat stivrejeaddjin konvenšuvdnabarggu ektui, earenoamážit fievrredeami oktavuođain lea guovddážis ahte báikegottit ja geavaheaddjit leat jođiheaddjiit doaimmain, mii lea áibbas deatalaš kulturárbbi ealáskahttimii, eandalii máhttosirdimis ja kulturárbbis.

Čuoččuhuvvo ahte dál jo leat sullii 20-25 % logahallojuvvon elemeanttain ovddasteaddji listtas dakkár kulturárbi mii gullá álgoálbmogiidda.

Go guoská álgoálbmogiid vejolašvuodaide de lea mearkkašan veara ahte stáhtabeliid ekonomalaš geatnegasvuodát sáhttet leat mielde sihkkarastimin kulturárbelemeantta logahallama ovddasteaddji listii mii čájeha olmmošohkagotti immateriála kulturárbbi. Esttis mieđihuvvui, ovdamearkka dihtii maŋŋá árbevirolaš koaralávluma listii logahallama elemeanttan immateriála kulturárbbi konvenšuvdnii, nannet infrastruktuurra earret eará geaidnohuksema bokte go geavahuvvui ággan ahte jus galggaš sáhttit lávlut jeavddalaččat koaras, de ferte beassat mátkkoštit ja deaivvadit. Vaikke vel dát lea ge dakkár ovdamearka mii háreve čuovvuluvvo, de lea sáhka das ahte háhkat sihkkarvuodafierpmi dan elementii mii galgá leat mielde immateriála kulturárbeohcamii, oktan čuovvulanplánain.

Nannejuvvon álgoálbmotjietna Unescos

Unesco čállingotti álgaga vuodul bargagođii Norgga kulturráđdi nannet álgoálbmotdimenšuvnna immateriála kulturárbekonvenšuvnna. Ovdalis namuhuvvon NGO forumis lea odne formaliserejuvvon rolla ja doaibma immateriála kulturárbekonvenšuvnna ja dan ásaheapmi hárrái. Ii leat buorre diehtit galle álgoálbmot-NGOat dat dál barget NGO foruma oktavuođas, muhto dat anŋke leat stuorra unnitlogus ja dain leat hástalusat oažžut dohkkehuvvot álgoálbmotperspektiivva jna.

Lea bohtán evttohus ásaheapmi sierra álgoálbmotforuma konvenšuvdnii, mii sáhtá leat oassin bajidit álgoálbmogiid searvaheami, seamma láhkai go 1972 máilmmiárbekonvenšuvnna álgoálbmotforum (<https://whc.unesco.org/en/news/1841>), ja maŋga eará ON konvenšuvnna.

Sierra álgoálbmotforuma ásaheapmi immateriála kulturárbekonvenšuvnna oktavuođas sáhtášii nannet álgoálbmotjiena dakkár suorggis mii iešalddis ovddasta deataleamos oasi álgoálbmotmáhtus ja -kultuvrras. Foruma bokte sáhttet rahpasit vejolašvuodát váikkuhit konvenšuvnna dakkár guvlui mii sáhtášii nannet álgoálbmogiid barggu iežaset vuoigatvuodaiguin, erenoamážit kultuvra- ja giellasuorggis ja báikkálaš servodagaid ja iešguđet kulturárbelemeanttaid ovddasteddjiid eavttuid vuodul.

Jus ásaheavvo bargajoavku mii barggašii álgoálbmotforuma ásaheapiin, de sáhtášedje čuovvovaš čuolbmačilgehusat leat guoskevaččat; evttohit láidestusaid álgoálbmotstrategiijaide immateriála kulturárbe bargui, earret eará evalueret geavada listii logahallama oktavuođas ja almmolaš beasatlašvuoda daidda, molssaektosaš lahkoneapmi konvenšuvdnabargui, buktit rávvagiid álgoálbmogiid nátionála listtaid oktavuođas (*inventorying*).

Sáhtášii ávkástallat dainna jođuin maid Unesco álgoálbmotgiellajahki 2019 vuolgahii, mas earret eará Sámedikki presideanttas Aili Keskitalos lei deatalaš rolla. Go jo Unesco lea mearridan joatkit álgoálbmotgiellajagi álgoálbmotgiellalogijagiin mii álgá 2022 rájes, de dat sáhtášii loktet dán álgaga. Sáhtá leat ulbmillaš geahčadit lagabui mo máilmmiárbekonvenšuvnna álgoálbmotforum doaibmá. Boahtte čoahtkin lea máilmmiárbekonvenšuvnna 44. sešuvdna – Kiinnás 2020:s. Veara lea mearkkašit ahte ollu stáhtat main leat nana álgoálbmotjoavkkut, eai leat ratifiseren IKA konvenšuvnna, nu go

Amerihká Ovtastuvvan Stáhtat, Ođđa Zealánda, Kanáda ja Austrália. Dattetge leat muhtun dáin riikka NGOain mat servet NGO forumii. Lea eahpečielggas manne dát riikkat eai leat ratifiseren konvenšuvnna.

Sámedikki rolla

Ollu Sámedikki fágasuorggit gusket immateriála kulturárbaí. Sámediggi lea guhká bargan immateriála kulturárbbiin, sihke politihkalaččat ja hálddašandásis ja váikkuhangaskaoapmegeavaheami bokte sihke doaibmadoarjagiiguin ásahusaide ja organisašuvnnaide ja ohcanvuđot ortnegiid bokte. Sámediggi joatká dainna bargguin.

Sámediggi maid joatká obbasámi ovttasbarggu. Dasalassin Sámediggi oaidná vejolašvuđaid immateriála kulturárbbi konvenšuvnna álgoálbmotforumii, ja árvvoštallá oaslálastit dan ovddideames.

Sámi NGOat

Immateriála kulturárbekonvenšuvdnabarggus davviriikkalaš oktavuodas lea NGOain deatalaš rolla dan sivas go dain leat návccat ja resurssat. Dávjá leat NGOat duogábealde elemeanttaid mat logahallojuvvojit immateriála kulturárbekonvenšuvnna iešguđet riikkaidgaskasaš listtaide. NGOat ovttasbarget gaskaneaset, riikka siskkobealde, davviriikkalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Fierpmádagat, ovttasbargu ja metodaidda juogadeapmi ja buriid geavadiid ovdamearkkat leat deatalaččat.

Sámi NGOat leat geahnoheappot go mánga Norgga NGOat uhccán ekonomalaš ja olmmošlaš resurssaid geažil. Sámi NGOat leat muhtun diliin ohcalan eanet aktiivvalaš rolla Sámedikki bealis sámi immateriála kulturárbbi ovddideami oktavuodas, dassážiigo dán suorggi sámi doaimmaheaddjit ja NGOat leat nannejuvvon návccaid dáfus.

Jus boahpteáiggis háliidivččii ovddidit sámi elemeantta/kulturárbeovdanbuktima logahallamii ovdamearkka dihtii immateriála kulturárbbi ovddasteaddji listii, de árvvoštallojuvvo stuorra ovdun jus sámi NGO mii bargá dáinna elemeanttain, sáhtášii dustet hástalusa návccaid dáfus. Sámi NGOat ja eará doaimmaheaddjit sáhtášedje eanet juogadit vásáhusaid, metodaidda ja buriid geavadiid ovdamearkkaid immateriála kulturárbbi gáhttema ja viidáseappot fievrredeami oktavuodas. Boahtevaš sámi NGOat mat leat akkrediterejuvvon immateriála kulturárbekonvenšuvnna vuolde, sáhtášedje maid leat mielde nannemin álgoálbmotjiena konvenšuvnna oktavuodas.

Ankke lea nu ahte Sámediggi háliiduvvon doaimmaheaddjin viidásat barggus implementeremiin immateriála kulturárbekonvenšuvnna Norggas, sihkkarastin dihtii ahte implementerenbargu erenoamážit Norggas čađahuvvo stuorradikki intenšuvnna mielde álgoálbmotgiid ja nationála minoritehtaid ektui.

Čoahkkáigeassu

Dán áššis mii leat lahknonan dakkár fágasuorggi mii lea viehka viiddis ja fáttmasta ollu fágasurggiid ruossut doarrás. Sámi immateriála kulturárbi sáhtá guoskat sihke gillii, oahpahussii, kulturmuittuide, areálasuodjaleapmái, ealáhusaide, ja dutkamii ja alit ohppui. Dan čájehit dat fáttat maid ášši guoská. Dás lea gieđahallojuvvon Unesco immateriála kulturárbekonvenšuvnna dálá gáhttema lágideapmi, čoavddadoahpágiid definišuvnnaid bokte, ja maid dá leat konvenšuvnna listtat geahčaduvvon lagabui ja geat suorggi doaimmaheaddjit leat. Áššis lea maid geahčaduvvon sámi doaibma immateriála kulturárbbi ektui oppasámi dásis, vuosttažettiin Sámi parlamentáralaš ráđi doaibmaplána bokte, muhto maid dá leat ovttasbargu suorggis lea čađahuvvon.

Áššis vurdojuvvo ahte árvvoštallojuvvojit dat vejolašvuđat maid Unesco konvenšuvdna immateriála kulturárbbi gáhttema birra addá sámi immateriála kulturárbbi ektui, ja ahte

lagabui geahčaduvvo mo oppasámi listii logahallan sáhtášii doaibmat nu ahte oainnášii mii sámi immateriála kulturárbi oktan gullelaš surggiiguin lea, vai sáhtášii identifiseret ja koordineret áŋgiruššama dán suorggi ektui.

Loahpalaččat lea árvoštallojuvvon sáhtášii go álgoálbmogiid lahkoneapmi immateriála kulturárbegáhttema konvenšuvdnii leat mielde loktemin konvenšuvdnabarggu, maiddái sámi suorggi ektui. Viidásat čuovvuleapmi eaktuda ollislaš, koordinerejuvvon barggu, masa dát dievasčoahkkinášši gullá.